

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 12, Sayı: 1, Sayfa: 297-310, ELAZIĞ-2002

SURİYE'DE FRANSIZ EMPERYALİZMİ

French imperialism in Syria

Ömer Osman UMAR*

ÖZET

Fransa'nın Suriye üzerindeki emelleri Haçlı seferleri ile başlamıştır. Fransa, buradaki dini ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla her türlü dini ve etnik ayrımcılığı yapmıştır. Marunileri devamlı olarak Dürzilere karşı desteklemiştir. Fransa Suriye üzerindeki emellerini gerçekleştirmekte Arap milliyetçilerini de kullanmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa aralarında yaptıkları Sykes-Picot anlaşmasıyla Suriye, Fransız nüfuz sahası olmuştur. Fransa I. Dünya Savaşından sonra Suriye'yi işgal ederek, burada manda idaresi kurmuştur. Böylece Fransa, Suriye üzerindeki emellerini gerçekleştirmek imkanını bulmuştur. Fransa, Suriye'de askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel alanda tam bir emperyalizm politikası izlemiştir.

Suriyeliler, Fransa'nın bu politikalarına karşı grev ve gösteriler yaptılar. Fakat Fransa bu tür hareketleri işkence, hapis, katliam ve sürgün gibi metotlarla bastırmıştır. Fransa'nın bu sırada en büyük destekçileri Maruniler ve Ermeniler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Lübnan, Ermeni, Maruni, Emperyalizm

SUMMARY

The aims of France on Syria began with crossiders. France put all discriminations of religious, economic and ethnic factors into practice in order to get these purposes. France supported constantly Maronites against Druzes. France use the nationalists of Arab to realize it's aims on Syria. During the World War I France dominanced Syria by the treaty of Sykes-Picot which was made between England and France. After the World War I France occupied Syria and made it mandate. So France realized it's aims on Syria. France had the politics of imperialism on Syria as military, political, economic and cultural.

The people in Syria went on strikes and had many demonstrations against French policicy, But France supressed these acts by the methods of tortures, imprisons, massacres and exiles. The greatest supporters of France were Maronites and Armenians at that time.

Key Words: Syria, Lebanon, Armenia, Maronite, Imperialism.

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ELAZIĞ

Fransa'nın Suriye üzerindeki emelleri Haçlı seferleri ile başlamıştır. Haçlı seferleri sırasında Fransız şövalyeleri Suriye'de krallıklar kurmuşlardır. Bunu basamak yapan Fransızların bir kısmı I. Dünya Savaşı döneminde dahi Suriye'yi Fransa'nın bir parçası olarak görüyorlardı. Fransa, Suriye'deki Lübnan dağı kıyısındaki Marunilerle sıkı bir bağ kurmaya çalışmıştır. Ayrıca Fransa Suriye'deki ekonomik çıkarlardan da faydalanmak istemiştir¹.

Fransa Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren Akdeniz'de koloniler kurmak için Türk-Fransız ananevi dostluk siyasetini bir vasıta olarak kullanmıştır. Fransa kapitülasyonlarla Suriye'ye girerek, bölge ile iktisadi bir bağ kurmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasında çıkan bazı mücadelelerde ananevi dostluğu ileri süren Fransa, birçok menfaatler karşılığında Osmanlı imparatorluğuna yardım rolünü oynamış, menfaatinin olmadığı yerde Hıristiyanlık davasını ileri sürerek, Osmanlı İmparatorluğu düşmanlarına yardım edip, iki yüzlü bir siyaset izlemiştir.

Sömürgecilik yarışında İngiltere'ye en zengin ve en büyük kolonilerini kaptıran Fransa, ananevi Türk dostluğunu bir tarafa bırakarak, Akdeniz'deki Osmanlı İmparatorluğunun Arap topraklarına göz dikmiştir. Bu amaçla Cezayir, Tunus ve Fas'ı alarak bir sömürge imparatorluğu kurmak istemiştir².

Fransa, Suriye üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyla bölgedeki misyoner rahiplerin sayısını arttırmaya çalışmıştır. Bu misyonerler dini yaymanın yanı sıra tabi oldukları ülkenin çıkarları ve emelleri doğrultusunda faaliyet gösteriyorlardı³.

Misyonerler Suriye ve Beyrut'ta Osmanlı'nın idare ve eğitim yetersizliğinden faydalanarak burada okullar açtılar. Bu okullar Mısır valisi M. Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşanın Suriye'yi yönetimi sırasında Suriye'de yaşayan yabancılara Osmanlılardan daha çok ayrıcalıklar tanınması ile Beyrut, Şam ve Halep gibi merkezlerde açılmıştır⁴.

Bu okullarla Fransa, Suriye'nin en küçük köylerine kadar sokulmuştur. Bunların asıl amacı insanlara hizmet değil, Suriye üzerindeki emellerini gerçekleştirmektir. Bu Fransız okullarına giden Arap öğrencilere Türk düşmanlığı aşılanmıştır. Türklerle Arapları birbirine düşman edip, bölgede karışıklık çıkararak bölgeye hakim olmayı amaçlamışlardır.

¹ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 1993.

² M. Said Tavakkalna, **Tarihte Fransız Emperyalizmine Karşı Arap Nasyonalizmi General de Gaulle'un İddialarına Cevap**, İstanbul, 1945, s.12.

³ Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, (Çev: Yavuz Alagon), İstanbul, 1997, s.290,291.

⁴ Zeine N. Zeine, **Arap Turkish Relations and The Emergence of Arab Nationalism**, Beyrut, 1958, s.42.

Fransızlar, okulların yanı sıra hastaneleri de bölgeye yerleşme aracı olarak kullanıyorlardı. Hastanelere giden Suriyelilere Fransa’nın iyiliği ve merhameti sergilenirken, Osmanlı devleti ise kötülenmiştir⁵.

Fransa misyoner propagandası ve açtıkları okullar vasıtasıyla uzun bir süre Türklerle bir arada yaşamış olan Arap halkı arasında düşmanlık telkini yapmıştır. Fransa Arap bağımsızlık hareketini ajanları vasıtasıyla yayarken bunda da hiçbir menfaat beklemediğini iddia etmiştir. Arap bağımsızlık hareketini destekleyen şahısların Fransız okullarında yetişmiş olması Fransızların bu yöndeki çalışmalarını bize daha iyi bir şekilde kanıtlamaktadır.

Ayrıca Fransa ajanları Suriye’deki taraftarları ile birlikte sık sık Bekaa’nın Cebel-i Lübnan’a ilhakı ve Fransızların Suriye’ye asker çıkaracağı şaiyasını yayarak, sanki Fransa’nın Suriye’yi işgal hakkının olduğu gibi bölge halkını etkileyip, bölge üzerinde bu fikir taraftarı kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.

Fransızlar bölgedeki Marunileri devamlı surette Dürzilere karşı desteklemişlerdir. Bu destekleme nedeniyle Fransızlar Maruniler üzerinde etkili olup, Maruniler Fransızlara karşı büyük bir sevgi besliyorlardı. Fransa’nın Suriye’deki en büyük destekçileri Marunilerdi⁶.

Fransa bölge üzerindeki emperyalist hedeflerini gerçekleştirmekte Suriye basınına da kullanmıştır. El-Ahval, en-Nasır, Zahletü’l-Günah, es-Sebat gibi gazeteler Fransız taraftarı gazetelerdi⁷.

Fransa Suriye üzerindeki emellerini gerçekleştirmekte Arap bağımsızlık taraftarı kişileri de kullanmak istediğinden dolayı bu fikri korumaya ve yaymaya çalışmıştır. Arap bağımsızlık fikri taraftarı kişilerin ve cemiyetlerin Osmanlı topraklarında organize etmek istedikleri kongreye izin verilmeyince, bunlara Fransa kucak açarak Haziran 1913’te kongre Paris’te gerçekleştirilmiştir. Osmanlı hükümeti kongrenin toplanmasını önlemek amacıyla Fransa nezdinde bazı girişimlerde bulunmuşsa da kongrenin toplanmasını önleyememiştir. Kongrenin Fransız hükümeti destek ve himayesinde yapılması, Osmanlıyı Fransızların Suriye’ye bilfiil müdahalesine sebep olacağı yönünde bir görüntünün ortaya çıkacağı yönünden endişelendirmiştir⁸.

⁵ **Aliye Divanı Harbi Örfisi**, (Der: Ayşe H. Aydın), İstanbul, 1993, s.141-143.

⁶ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.A) Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusa Müdüriyeti (DH. KMS.)**, Dosya No:4, Vesika No:33.

⁷ Dördüncü Ordu, **Aliye Divan-ı Harbi Örfisinde Tedkik Olunan Mesail Hakkında İzahat**, İstanbul, 1332, s.27.

⁸ Cemal Paşa, **Hatıralar**, (Der: Behçet Cemal), İstanbul, 1977, s.74,75.

Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına Almanya yanında girmesiyle birlikte Sina-Filistin Cephesi açılmıştır. Böylece savaşın önemli cephelerinden biri Suriye bölgesini içine almış ve Fransızların emellerinin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır⁹.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ve Fransa arasında gizli olarak imzalanan Sykes-Picot anlaşmasıyla Lazkiye, Trablusşam, Beyrut ve Sur gibi liman şehirleri de dahil olmak üzere Suriye kıyılarında Fransızlar kendilerine bağlı dolaylı ya da dolaysız idareler kurabileceklerdi. Ayrıca Fransa, Şam, Hama, Humus ve Halep gibi şehirlerde bir Arap Emiri'nin yönetiminde kurulacak bir Arap devletini ya da Arap devletler federasyonunu tanımaya ve himayeye hazır olduğunu açıklamıştır. Daha savaş bitmeden Fransa, Suriye üzerindeki emellerini İngiltere'ye kabul ettirerek, bölgenin gelecekte Fransa himayesine verileceğinin garantisini almıştır¹⁰.

Savaş sonucunda Osmanlı kuvvetleri Suriye'den çekilince Fransa, Suriye üzerindeki emperyalist emellerinden dolayı İngiltere'nin davetine bakmaksızın Suriye'nin işgali için hemen bir kuvvet hazırlamıştır¹¹.

Sykes-Picot anlaşmasıyla Fransa'ya bırakılan Suriye'de İngiltere'nin bulunmasını Fransızlar iyi karşılamıyorlardı. Eylül 1919 da Le Temps gazetesinin yazdığına göre Fransız kamuoyu İngilizlerin Suriye'deki işgal ve idareyi Fransızlara devretmekte gecikmesini kabul edemiyorlardı. Paris ve diğer şehir gazeteleri her fırsatta Suriye'nin metotlu bir şekilde İngilizleştirildiği konusunu işlemişlerdir. Fransız basınına göre İngiltere Suriye'deki Fransa'ya karşı muhalif bir politika izliyordu¹².

Fransa Suriye üzerindeki istekleri hususunda direnince Suriye İtilafnamesi ile Suriye sahil kesimi Beyrut da dahil olmak üzere bölgede Fransız idaresi kurulurken Şam, Hama, Humus ve Halep şehirlerini kapsayan alanda ise bir Arap devleti kurulması, yabancı müşavir ve öğretmen ihtiyacının ise Fransa'dan karşılanması İngilizlerce kabul edilmiştir¹³.

İngilizler, Suriye'yi işgal edince bölgede İngiliz himayesinde Faysal yönetiminde bir krallık kurmuşlardı. Faysal ve bağımsızlık yanlıları bu anlaşma haberi üzerine İngilizlere itiraz ederek Fransızları istemediklerini kendilerine vaad edilen bağımsızlığın verilmesini istemişlerse de İngiltere bir şey yapamayarak, Aralık 1919 da ordularını

⁹ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İzmir, 1984, s.71.

¹⁰ İsmail Özçelik, **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Urfa)**, Ankara, 1992, s.23-27; A. L. Tibawi, **A Modern History of Syria**, London, 1969, s.26.

¹¹ David Fromkin, **a.g.e.**, s.85.

¹² Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara, 1975, s.122-124.

¹³ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Ankara, 1990, s.55,56.

Suriye’den çekmiştir. İngilizlerin çekilişi ile Fransızlar bölgeye hakim olmuşlardır¹⁴.

San Remo konferansından sonra Fransız makamları ve Fransız işgal kuvvetlerinin kumandanlığını yapan General Gouraud ile Faysal arasındaki münasebetler soğumuştur. Fransızların Suriye ve Lübnan’daki tutumları sertleşmeye başlamıştır. Lübnan İdari Meclisi Temmuz 1920 de bağımsızlık fikrini savunma kararı alınca General Gouraud harekete geçerek meclisi dağıtmıştır. Bununla hırsını alamayan Fransızlar bu kararı imzalayan üyeleri yargılayıp, 6 dan 10 yıla kadar değişen sürelerde sürgüne mahkum etmişlerdir. Fransa şiddet kullanarak, hapis ve sürgün cezaları ile halkı sindirmeye çalışmıştır¹⁵.

Fransızlar, Suriye’ye tam olarak hakim olmak amacıyla önce Faysala Fransız hakimiyetini tanıması yönünde bir ultimatome çekmiştir. Ardından da sürenin dolmasını beklemeden işgal için harekete geçmiştir¹⁶.

Faysal kuvvetleri Fransız askeri kuvvetlerine karşı direnmek istemişse de üstün Fransız askerleri karşısında tutunamamıştır. Havadan Fransız uçaklarının bombaları ve karadan askerlerin saldırıları sonucunda Arap askerleri şiddetli bir şekilde imha edilmiştir. Bu çarpışmada Suriye kuvvetleri 3000, Fransız kuvvetleri ise 900 civarındaydı. Bu çarpışmada imha edilen Arapların sayısı ise tablo I. de verilmiştir¹⁷.

Tablo-1 Arap Kuvvetlerinin Verdiği Kayıplar (1920)

Ölü	1.200 - 1.500
Yaralı	400
Esir	125 - 150

Fransa, Suriye’de Faysal krallığına son verip, Suriye’yi mandasına alınca burada “böl ve yönet” anlayışına dayanan bir politika izlemiştir¹⁸. Bu politikanın bir sonucu olarak Lübnan’da Büyük Lübnan Devleti , Lazkiye ve çevresinde Aleviler Devleti, Cebel-i Druz’da da Dürzi Devleti, Suriye’nin diğer kesimlerinde de Şam ve Halep devletlerini kurdular. Daha sonra Şam ve Halep Devletleri Suriye Devleti adı altında birleşmiştir¹⁹.

Fransızların kurdukları Lübnan devletinde Maruniler mutlak çoğunluğa sahip olmuşlardır. Fransızlar tüm Hıristiyan mezhepleri bir mezhep altında toplayarak tek söz hakkı verip, böylece Fransız mandasına daha bağımlı hale getirmişlerdir. Fransızlar

¹⁴ Gazzi (Kamil el-Bali el-Halebi), *Kitabu Nehrü’z-Zehab Fi Tarihi Haleb*, (Yay: Şevki Şas Mahmut Fahuri), C.3, Şam, 1993, s.571.

¹⁵ Nicola A. Zadeh, *Syria and Lebanon*, Newyork, 1957, s.49.

¹⁶ Eliezer Tauber, *The Formation of Modern Syria and Iraq*, İngiltere, 1995, s.35.

¹⁷ Eliezer Tauber, *a.g.e.*, s.218.

¹⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1990*, Ankara, 1991, s.56.

¹⁹ V. de Saint Point, *La Verite Surla Syrie*, Fransa, 1929, s.154.

Lübnan'ı Marunilerden aldıkları destekle büyülterek Fransız Yakın Doğu siyasetinin bir üssü haline getirmek istemişlerdir²⁰. Lübnan Devletine Fransızlar 1943 yılında bağımsızlık vermelerinden sonra 1947 yılında Fransızlar Lübnan'da tam olarak çekilmişlerdir²¹.

Fransa Suriye Devletindeki idari organizasyonu yerli yönetim ve manda servislerince yaparken, Alevi Devleti ile Cebel-i Druz'aki yönetim ise direk manda ajanlarının elindeydi. Fransızların oluşturduğu bu Suriye Devletine 1942 yılında Alevi ve Cebel-i Druz Devletlerinin katılması ile bugünkü Suriye Devleti oluşmuştur²².

Cebel-i Druz Devleti Süveydiye merkezli kurulmuş olup, Havranı kapsamıştır. Bölge Fransız ajanlarınca yönetilirken, Fransa burada asker bulundurmaya önem vermiştir. Dürzilerin bu bölgede yaşadığına bakılarak, bu devlet oluşturulmuştur²³. Bu bölgede nüfuzlu bir kişi olan Salim Atraş'ın ölümünde Fransızların rol aldıkları ve zehirlettikleri görüşü ağırlıktadır. Fransızlar bölgede hakimiyetlerini sürdürmek için her türlü şiddetin yanı sıra böyle suikastçi girişimlerde de bulunmuşlardır²⁴.

Lazkiye merkezli olarak kurulan Alevi Devleti sahasında Alevilerin çoğunlukta olması nedeniyle devlete Fransızlar bir Alevi kimliği kazandırmaya çalışmışlardır. Fransızlar Müslüman homojen nüfusun milli bir harekete geçmemesi için tüm önlemleri almışlardır²⁵.

Fransızların kötü yönetimi nedeniyle Suriyeliler her fırsatta bölgede Fransız mandaterliğini istemediklerini dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Suriye'deki Fransız yönetimi bu isteklerin gündeme gelmesini önlemek amacıyla her türlü şiddet tedbirlerini almıştır. Nisan 1922 de Suriye'deki Fransız yönetimini kınayan bir grev yapılması nedeniyle Fransa şüphelendiği tüm ileri gelen Suriye liderlerini tutuklamıştır. Bunun üzerine Cuma günü Cuma namazından sonra Ümeyye Camiinde dağılan cemaat ile Şam halkı 10.000 kişiye ulaşan bir kalabalıkla Fransızların şiddet politikasını ve yönetimini protesto etmiştir. Fransızlar her zaman yaptıkları gibi bu sefer de Şam halkının bu protesto yürüyüşünü engellemek amacıyla şiddet kullanmışlar ve 46 Şamlı tutuklanırken bir çok insan da yaralanmıştır. Bu şiddet tutumu üzerine gösteriler sakinleşmişse de tutuklananların hanımları ile yakınları 11 Nisan 1922 de tekrar bir gösteri yapmışlardır.

²⁰ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, (Çev: Nuran Ülken=, İstanbul, 1975, s.74.

²¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Ankara, 1987, s.200,201.

²² A. H. Hourani, **Syria and Lebanon**, London, 1946, s.173.

²³ V. de Saint Point, **a.g.e.**, s.154.

²⁴ Yusuf el- Hakim, **Müzekerat-ı Safahat-ımin tarihi Suriye el- Hadise 1920-1958**, Beyrut, 1966, s.238.

²⁵ V. de Saint Point, **a.g.e.**, s.150.

Fransızlar bu gösteriyi de bastırırken şiddet kullanarak üç kişinin ölümüne ve içlerinde kadınlarında olduğu bir çok kişinin yaralanmasına neden olmuşlardır. Bu olaylar sonrası Fransızlar tutukladıkları kimseleri kendilerince muhakeme yaparak 5 ile 15 yıl arasında hapis cezasına çarptırıp, Tartus sahilindeki Arvad adasına hapsedmişlerdir²⁶.

Fransızlar, kendileriyle emperyalist emellerini tahakkuk ettirecek bir muahede imza edecek sözde parlamenter bir kukla hükümet kurmağa her zaman çalışmışlarsa da seçimlerde yaptıkları kanunsuzluklara ve hasımlarına karşı gösterdikleri bütün şiddetlere rağmen hiçbir zaman böyle bir parlamento vücuda getirememişlerdir. Garip olan şudur ki bütün seçimleri Fransızlar kararlaştırıp yine kendileri tatbik ettikleri halde çok geçmeden parlamento binalarını askerleriyle basmış, yeni rejimi ilga etmiş ve yeni kukla hükümetler kurmuşlardır²⁷.

Fransa, Suriye’de bu kötü idari politikayı uygularken, ekonomik yönden de Suriye’nin ekonomik yapısını ve geleneksel ticaret şeklini sistematik bir şekilde ortadan kaldırmıştır. İdari açıdaki bölünmeler sonucu ortaya çıkan gümrük vergileri ve idari bürokrasi ekonomiyi kötü etkilemiştir. Fransa’nın Avrupa mallarına düşük gümrük vergisi uygulaması sonucu yerli sanayii çökmüştür²⁸.

Fransa gelir getiren liman ve demiryolları gibi işletmecilikleri Fransız şirketlerine vermiştir. Ayrıca Fransa, Suriye’deki askeri birliklerinin masrafını da Suriye gelir kaynaklarından karşılamıştır. Fransa tarım alanında ise büyük toprak sahiplerini koruyan bir politika izlemiştir²⁹. Suriye’de üretilen tahıllardan Fransız tüccarlar çok kar elde etmişlerdir. Fransa piyasa ve pazarları yöneterek Fransız tüccarların kar yapmasını sağlamıştır. Bir çok defa Fransa çeşitli söylentiler yayarak, Suriye’den tahıl ihracının yasaklanmasını sağlamıştır. Böylece tahıl fiyatları düşmüş ve Fransız tüccarlar çok ucuza fazla miktarda tahıl almışlardır. Hemen ardından Fransızlar söylentilerin yanlış olduğunu duyurarak, ihraç yasağını kaldırtıp, Fransız tüccarların ihraç ettikleri mallardan büyük kazanç elde etmelerini sağlamıştır³⁰.

Fransızlar idari alanda olduğu gibi eğitimde de her türlü dini ve ırki eğilimleri körükleme politikası gütmüşler, gençliğe milli duyguyu aşıl原因an resmi okulların bütçelerini kısmaya, sayılarını azaltmaya çalışırken Fransız emellerine hizmet eden özel Katolik okulların sayılarını ve ödeneklerini ise arttırmaya çalışmışlardır. Fransızlar

²⁶ Philip S. Khoury, *Syria and The French Mandate 1920-1945*, London, 1987, s.123-125.

²⁷ M. Said Tavakkalna, *Suriye ve Lübnan’da Fransa’nın İşi Ne?*, İstanbul, 1945, s.13,14.

²⁸ Ö. Faruk Abdullah, *Suriye Dosyası*, (Çev: Hasan Basri), İstanbul, 1992, s.36,37.

²⁹ M. Said Tavakkalna, *Suriye ve Lübnan’da Fransa’nın İşi Ne?*, s.19.

³⁰ Philip S. Khoury, *a.g.e.*, s.91

Suriye’de manda idaresine sadık kişiler yetiştirecek eğitim politikaları uygulamaya çalışmışlardır³¹. Fransızca’yı Arapça’ya eşit dil yaparken, Arap-İslam kültürü yerine Fransız klasikleri, Fransız tarih ve coğrafyasını yerleştirmeye çalışmışlardır. Suriyeli öğrenciler Fransız bayrağını selamlamaya ve Fransız marşını söylemeye mecbur edilmişlerdir³².

Fransa kültürel alanda Suriye gazetelerini de kontrol altına almıştır. Gazete neşri için ruhsatları sınırlandırıp izin verilmemeye çalışılmıştır. Bir çok gazete kapatılıp, yazarları hapislere atılmıştır³³.

Fransızlar nasıl ki günümüzde Ermenileri destekleyici ve onları kullanarak bazı emellerini gerçekleştirmek istiyorsa manda döneminde de aynı şekilde Ermenileri destekleyici faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ermenileri silahlandırarak, Türkiye sınırı üzerinde bir zincir gibi kurdukları köylere yerleştirmişler ve Fırat-Dicle arasındaki sahada kendilerine bir devlet kurulacağı vaadiyle onları avutmuşlardır³⁴. Ayrıca Fransızlar önceden Suriye Kumandanlığı Kuvvetlerine aldıkları İslamları terhis ederek, onların yerlerine Ermenileri ve Hıristiyanları istihdam etmişlerdir³⁵. Fransızlar Cebel-i Lübnan’da Lübnanlı Hıristiyanlardan yüksek ücretle oluşturdukları gönüllü kuvvetler ile bölgede kendilerine taraftar edindikleri gibi bu kuvvetlerin desteğinde Suriye’de çeşitli bölgelerde yerli halka karşı bazı şiddetli hareketlerde bulunmuşlardır³⁶. Bilhassa Kuzey Suriye’de Ermeni gönüllülerden oluşan çeteler Fransızlarla birlikte Müslüman halka ve Türklere karşı silah toplama bahanesiyle şiddetli işkencelerde bulunmuşlardır³⁷.

Antakya’nın Karbeyaz köyünden Küçük Muhammed oğlu Rasim Ağa ve Com köyünden Hasan oğlu Rıfat Ağa Fransızlara karşı silah kullandıkları gerekçesiyle 26 Haziran 1923 de kurşuna dizilmişler ve daha sonra Rasim Ağa’nın cenazesi Fransızlar tarafından taşla ezildikten sonra kuyuya atılmıştır³⁸.

Fransızlar buna benzer şiddet hareketlerini devam ettirmişler ve tesadüfen aldıkları bir ihbarı dayanak göstererek, tahkikat için Suriye sınırları içerisindeki Vukuf köyüne gelen Fransız komutan, tercümanı İbrahim Zakakat ve 60 kadar süvari köyü sarıp İbiş

³¹ Mustafa Halidi-Ömer Ferruh, **Misyonerler Eğitim ve Siyaset**, İstanbul, 1991, s.36,37.

³² Ö. Faruk Abdullah, **a.g.e.**, s.38.; Peter Mansfield, **a.g.e.**, s.97.

³³ Ali Beledi, **Suriye 1916-1946 et-Tariku’l-Hürriye**, Şam, 1988, s.171,172..

³⁴ M. Said Tavakkalna, **Suriye ve Lübnan’da Fransa’nın İşi Ne?**, s.8.

³⁵ **Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi**, Dosya No:239-462, Klasör No:1690, Fihrist No:9.

³⁶ ATASE Arşivi, Dosya No:52-3, Klasör No: 1168, Fihrist No:10-2.

³⁷ ATASE Arşivi, Dosya No:240-463, Klasör No:1690, Fihrist No1-10.

³⁸ ATASE Arşivi, Dosya No:240-463, Klasör No:1690, Fihrist No1-33.

Ağazade İbrahim Halil’i tutuklamıştır. Tarihte emsali görülmemiş bir takım işkencelerden sonra İbrahim Ağanın mahdumu 17 ve 18 yaşlarındaki Muhammed Hayri’nin ve Kadir’in el ve ayaklarını bağlamak suretiyle bağda topladıkları üzüm çöplerini yakarak, mezkur çocukları el ve ayakları yağlı olduğu halde ateşin üzerine atmak gibi dünyada mevcut olmayan bir şekilde yakarak köylerinde Türk çetesinin geçtiğini söyletmişlerdir. Bu işkencelerle çocuktan alınan ifade üzerine İbrahim Ağa çok şiddetli işkence ve ızdırap içerisinde Bab’a kadar götürülüp, burada 17 gün tutulmuştur.

Daha sonra Fransızlar bu yaptıkları işkence ve mezalimin açığa çıkarılmasını önlemek amacıyla tekrar 15 süvari kuvvetiyle tercüman İbrahim ve Ulan köyü ahalisinden Bilal Ağazade Muhammed Ağa Vukuf köyüne gelerek, bir çok tehditten sonra bizim gerek İbrahim Halil ve gerek mahdumları Muhammed Hayri ile Kadir’e kesinlikle hakaret edilmediğini ve ateşle yakılmadıklarını söyleyiniz. Böyle bir açıklamada bulunmazsanız hepinizi yakacağız tehdidinde bulunmuşlardır. Hata zorla bir de bu yönde bir yazı alarak işi garantiye alıp, yapılacak şikayetlerin önü alınmıştır³⁹

Fransızların Suriye’de uyguladıkları idari, siyasi, ekonomik ve kültürel politika münasebetiyle Suriye’de bir çok küçük isyan çıkmıştır. Fransızlar, Kuzey Suriye’de İbrahim Hanano, Lazkiye dağlarında Salih el-Ali ve Şam’da Kitle-i Vataniye Partisi gibi vatanperverlerin daimi baskınlarına maruz kalmışlardır⁴⁰. Bu küçük isyanların yanı sıra 1925 yılında da önce Cebel-i Druz’da başlayıp sonra da tüm Suriye’ye yayılan büyük bir isyan çıkmıştır. İlk etapta Fransızlar halkın direnişi karşısında büyük kayıplara ve başarısızlıklara uğramışlardır. Bunun üzerine Cebel-i Druz’daki Fransız garnizonları çekilmeye başlamıştır⁴¹.

Fransızların uyguladığı dini politika sonucu Maruniler ile Dürziler arasındaki kin ve düşmanlık öyle arttırıldı ki bu isyan sırasında Fransız taraftarı Maruniler ile Dürziler ve diğer Suriyeli Müslümanlar arasında Marunilerin Fransız taraftarı olması nedeniyle mücadele olmuştur. Kasfara’da bulunan Maruni sakinler ile Fransız aleyhine ayaklanmış isyancılar arasındaki çarpışmalarda Marunilerden 40, isyancılardan ise 150 kişi ölmüştür. Fransızlar bu isyanı bastırmakta bile dini ve mezhebi farklılıkları kullanmanın yanı sıra kendilerine sempati besleyen Suriyeli Marunileri yine Suriye’nin yerli halkına karşı kullanmışlardır⁴².

³⁹ ATASE Arşivi, Dosya No:240-463, Klasör No:1690, Fihrist No1-43.

⁴⁰ M. Said Tavakkalna, **Suriye ve Lübnan’da Fransa’nın İşini Ne?**, s.6.

⁴¹ William I. Cleveland, **Batıya Karşı İslam Şekib Arslan’ın Mücadelesi**, (Çev: Selahattin Ayaz), İstanbul, 1991, s.114,115.

⁴² **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, 16 Teşrin-i Sani, 1925, s.1.

Fransızlar Marunilerin yanı sıra kendi kuvvetlerini de isyancılar üzerine sevk etmişlerdir. Bir tek karadan değil, havadan da Dürziler üzerine bombalar atmışlardır. Fransızlar bu saldırılar sırasında bir tek isyancılara karşı değil, aynı zamanda onlara yardım ettikleri gerekçesiyle bir çok Dürzi köyüne de bombalar atıp, yakıp yıkmışlardır⁴³.

Bu isyan sırasında Fransızlara karşı isyan eden ve Suriye'nin bağımsızlığını isteyen kişiler Hama'da Fevzi el- Kavukçu liderliğinde idareyi kontrollerine geçirmişlerdir. Ancak Fransız uçakları ve kara kuvvetleri şehri bombardıman edince işgalciler şehrin harap ve halkın öldürülmesine fırsat vermemek amacıyla Fevzi el- Kavukçu liderliğindeki 1000 kişilik bir kuvvet şehirden dışarı çıkmıştır. Fevzi el-Kavukçu 1887'de Trablusşam'da doğmuş olup, Türkmen kökenliydi. Aynı zamanda daha önceden Osmanlı ordusunda subaylık yapmış bir kişiydi. Bu isyan sırasında Sultan el-Atraş ve diğer Suriyeli milliyetçiler ile işbirliği içerisinde hareket etmiştir. Bu bombardıman sırasında çarşıda çıkan yangından dolayı 115 dükkandan fazlası yanmış ve iki Pazar harap olmuştur. Fransızlar bilhassa Barazi, Geylani, Azm ve Tayfur gibi güçlü ailelerin nüfuzunu kırmaya çalışmışlardır. En fazla tahribatı da bu ailelerin sahip oldukları ticari merkezlerde yapmışlardır. Fransızların hiçbir sivil asker ayrımı yapmadan gerçekleştirdikleri bu bombardımanda 7.344 kişi ölmüştür. Ölenlerin çoğunluğu da silahsız sivil kişilerdi. Ölenler arasında 65 kadın ve çocuk vardı. Ekonomik zarar ise 150.000-200.000 sterlin arasındaydı⁴⁴.

Şam'da da Fransızlara karşı başkaldırıyı Hasan el-Harrat organize etmiştir. Zaman içerisinde Şam'da da milli heyecan artınca Fransızlar gece sokağa çıkma yasağı gibi tedbirlerle olayların kontrolden çıkmasını önlemeye çalışmışlarsa da etkili olamamışlardır. Sonuçta Şam'da da başkaldıranlar şehri kontrol altında tutmuşlardır. Fransızlar 18 Ekim 1925 tarihinden itibaren iki gün Şam'ı havadan ve karadan bombardıman etmişler ve bu bombardımanda şehir çok büyük hasar görmüştür⁴⁵.

Emir Said el-Cezairi'nin de aralarında olduğu bir grup lider şehrin daha fazla tahrip olmasını önlemek amacıyla Fransızların bombardımanı durdurmaları için aracı olmuşlardır. Bunun üzerine isyancılar Şam'dan ayrılmaya veya bazı mahallelerde saklanmaya başlamışlardır. Bombardıman sırasında bir çok kişi ölmüştür. Fransız Komünist Gazetesi L'Humanite Şam Belediye İdaresinin açıklamasına göre 1.416 kişinin öldüğünü ve bunun 336 sının kadın ve çocuklardan oluştuğunu yayınlamıştır. Fransız

⁴³ Stephan Hemsley Longrigg, **Syria and Lebanon Under French Mandate**, Beyrut, 1958, s.156.

⁴⁴ Philip S. Khoury, **a.g.e.**, s.171-173.

⁴⁵ William I. Cleveland, **a.g.e.**, s.115.; Philip S. Khoury, **a.g.e.**, s.175-177.

bombaları Hamidiye ve Mithat Paşa pazarı gibi iki büyük ticaret merkezi arasındaki bölgeyi harap etmiştir. Şuğur’un belirli bölgelerinde Medinetu el-Şam, el-Harab ve Bab el-Cabiyya’da 150 ev tamamen veya kısmen bombalama sonucunda yanmıştır. El-Kanavat, Bab el-Sarica, el-Süveyka ve Meydan’dan daha aşağı 98 ev bombardımanında zarara uğramıştır. Ayrıca Fransızlara muhalif olarak bilinen Kuvvetli, Bekri ve Rikabi gibi ailelerin evleri tamamen tahrip edilmiştir. Bu tüm bombalamalar sırasında tahrip olan ev ve işyerlerinin toplam zararları yaklaşık olarak 100.000.000 frankı bulmuştur⁴⁶. Bu isyan sırasındaki Fransızların bombardımanı nedeniyle Azm Sarayı, Sinaniye Camii de tahrip olmuş ve sanayii, ticaret ile tarım kötü yönde etkilenmiştir. En çok da tarımsal alanlar tahrip edilmiştir. Fransız cezalandırması kırsal alanda daha şiddetli olmuştur. Güvenlik sebebiyle Guta’daki meyve ağaçları kesilmiştir. Fransız askeri kuvvetlerinin zarar verici tutumu nedeniyle köylerdeki tarımsal faaliyetler durma noktasına gelmiştir⁴⁷ Fransızlar Müslüman isyancılara karşı Ermeni taburlarını kullanmışlar ve bu sırada Şam’daki Hıristiyan nüfusu silahlandırmışlardır⁴⁸.

Fransızlar 13-14 Ekim 1925 günlerinde askerlerini Cisrin, el-Melliha ve diğer Guta köylerine göndermişlerdir. Köy evlerindeki hayvanları, elbiseleri, yiyecek ve içecekler ile kapkacakları onlardan aldıktan sonra köyleri yakmışlar, kadın ve çocukları evsiz olarak ortada bırakmışlardır. Aynı benzer vahşeti 15 Ekimde de bir Dürzi köyü olan Cermana köyünde tekrarlamışlardır. Bu köyde diğer vahşete ilaveten ırza da geçmişlerdir. Bu mezalimleri yapan askerlerin çoğu Fransız yönetimi tarafından orduya alınan ve Fransız subayların komutasındaki Ermenilerdi⁴⁹

Tüm bu anlatılanlardan da görüldüğü gibi Fransız askeri kuvvetleri direniş çeteleri ile başa çıkamayınca terör ve vahşetle halkı sindirmeğe çalışmışlar, her gün Şam’ın sokaklarından topladıkları günahsız bir çok kimseyi muhakeme etmeden Merc meydanında kurşuna dizmişler, ya da emniyet müdürlüğünün gizli işkence odalarından kazığa oturtma da dahil akla gelmedik işkencelerle öldürmüşlerdir. Bu isyanda sayısız akınlarıyla Fransızlara kayıplar verdimiş olan ve sonradan şehit düşen Ahmet Müreved adındaki halk çocuğu kahramanın cesedi, o zaman yüzbaşı olan Collet tarafından ayağından tutularak, Şam’ın Hicaz istasyonundan Merc meydanına kadar yerde süründürülüp götürülmüş ve burada tekrar asılıp halka gösterildikten sonra tekrar yayılım

⁴⁶ Philip S. Khoury, **a.g.e.**, s.178.

⁴⁷ A.L.Tibawi, **a.g.e.**, s.346,347.

⁴⁸ Moshe Maoz, **Esad**, (Çev: Hakan Gündüz), İstanbul, 1991, s.40.

⁴⁹ Yusuf el-Hakim, **a.g.e.**, s.281.

ateşine tutulmuştur. Yine Şam isyanında büyük rol alan Hasan el-Harrat da Fransız parasıyla hazırlanan bir ihanet sahnesinde canını verdikten sonra Fransızların şiddetli eziyetlerine maruz kalmıştır⁵⁰.

1925 yılı isyanını Fransızların bastırmaları iki yıl gibi bir süre almış olup, isyanın tam olarak bastırılması ise 1927 yılında gerçekleşmiştir⁵¹.

Fransızların bu tür şiddet hareketlerine rağmen yine de Suriyelilerin direniş gücü kırılmamıştır. Artık Suriyeliler Fransızlara karşı olan tepkilerini dükkanlarını kapatmak ve grev yapmak suretiyle göstermişlerdir. Bu grevlerin en uzununu 1936 yılında yapılmış ve 72 gün sürmüştür. Bu süre içerisinde şehrin mahalleleri ayrı ayrı mitingler tertip edip, milli istekler yabancı devlet temsilcilerine bildirilmiştir. Bu mitinglere kadınlar ile çocuklar da iştirak etmiş ve mitinglerin bir çoğunda Fransızların zırhlı vasıtalarının yayılım ateşi altında halk can vermiştir.

Fransızlar halkın bu silahsız protestosunu hatıra gelmez şiddetli tedbirlerle önlemeyi adet edinmişler, mitingcilerin üzerine ateş açmışlar ve toptan tevkif ve sürgün etmek suretiyle halkı yıldırım istemişlerdir. Şam'ın Mezze, Beyrut'un Erremil zindanları ile çöldeki Kamışlı, denizdeki Arvad adası hapisleri yüzlerce defa Suriye vatanperverleri ile doldurulmuş ve buralarda akla gelmedik işkencelerde bulunulmuştur. Şam sokaklarında rast gele suçsuz kişileri tutuklayıp, şiddetle cezalandırmışlardır.

İsyanın bitiminden sonra halk tarafından ısrarla takip edilen bu vahşet hareketi mahkemelere düşmüş, Fransızlar suçu masum olan Sabri Elhulvani adında bir polis komiseri ile birkaç emniyet memurunun üstüne atmak suretiyle işin içinden sıyrılmışlardır⁵².

SONUÇ:

Fransa, Suriye üzerindeki siyasi,ekonomik ve dini emellerini gerçekleştirmek amacıyla tarihi süreç içerisinde her türlü işkence ve mezalimi yapmıştır. Fransa tüm bu vahşeti Suriye'de sergilerken de bunu Suriyeliler için yaptığı imajını vermiştir. Tarihte hiçbir devletin kendi hakimiyeti altında bulunan insanlara reva görmediği dini, ırki ve mezhebi ayrılıkları körüklemeyi Fransa Suriye ve Lübnan'daki Araplar arasında yapmıştır. Dini, mezhebi ve ırki ayrılıkları kendi emellerine ulaşmada bir vasıta olarak kullanmıştır. Fransa aleyhine Suriye'de ortaya çıkan başkaldırı hareketlerini hiçbir ayırım

⁵⁰ M.Said Tavakkalna, **Suriye ve Lübnan'da Fransa'nın İşi Ne?**, s.14.

⁵¹ Stephen Hemsley Longrigg, **a.g.e.**, s.168.

⁵² M. Said Tavakkalna, **Suriye ve Lübnan'da Fransa'nın İşi Ne?**, s.9,10.

yapmadan toplu bombalamalar, yayılım ateşine tutma, evleri yakıp yıkmaya, tarihte eşi görülmemiş işkenceler yapma ile halkı korkutmak amacıyla şehir meydanlarında insanları asma gibi insanlara karşı en kötü katliamları gerçekleştirmiştir.

Fransa kendi hakimiyetini Suriye'de kabul ettirmek amacıyla tüm bu vahşet ve katliam hareketlerini sergilerken, Osmanlı Devleti yaşadığı 600 yıl içerisinde üç kıtaya hükmetmiş ve çeşitli dini, etnik insanları kendi hakimiyetinde bulundurmasına rağmen hiçbir zaman Fransızların yaptığı mezalim ile katliamları yapmamıştır. Osmanlı hakimiyetindeki tüm etnik ve dini unsurlar en huzurlu dönemlerini bu devletin hakimiyeti altında yaşamışlardır.

Ama günümüzde Fransa, 1915 Ermeni Tehcirini soykırım olarak kabul edip, Türkleri suçlamaktadır. Ermenilerin en huzurlu dönemlerini Osmanlı hakimiyeti altında yaşadıklarını, devletin her türlü imkanlarından diğer unsurlar gibi faydalandıklarını görmezlikten gelmektedir⁵³. Eğer Türkler Fransızların iddia ettiği gibi bir Ermeni soykırımı yapmış olsalardı, Fransızlar Suriye üzerindeki mandaterliği devam ettirmede kullandıkları binlerce Ermeni'yi Suriye'de bulamazlardı. Fransızlar Suriye üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyla onları askeri ve idari alanlarda istihdam ederek, onlardan faydalanmışlardır. Suriye bölgesindeki Ermenileri amaca ulaşmada vasıta olarak kullanmışlardır.

Günümüzde de Fransızlar tarihte asıl soykırım ve katliamları kendilerinin yaptıklarını görmezlikten gelerek, bu hususta Türkleri suçlamakta ve Türkiye üzerindeki kendi emellerini gerçekleştirmekte Ermenileri kullanmak istemektedirler. Ancak Türkler buna tarih boyunca izin vermemiştir, vermeyecektir. Ayrıca Türkiye'nin bölünmezliği ve bağımsızlığı Kurtuluş Savaşında Fransızlara ve tüm dünyaya ispat edilmiştir. Her nedense bugün Fransızlar bunu unutmuş gözükmektedirler.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.A) Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusa Müdüriyeti (DH. KMS.), Dosya No:4, Vesika No:33.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi; Dosya No:239-462, Klasör No:1690, Fihrist No:9.; Dosya No:52-3, Klasör No: 1168, Fihrist No:10-2.; Dosya No:240-463, Klasör No:1690, Fihrist No1-10, 1-33, 1-43.

2. Gazeteler

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 16 Teşrin-i Sani, 1925, s.1.

⁵³ Geniş bilgi için bkz. Ergünöz Akçora, **Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları (1896-1916)**, İstanbul, 1994.

3. Tetkik Eserler

- ABDULLAH, Ö. Faruk, **Suriye Dosyası**, (Çev: Hasan Basri), İstanbul, 1992.
- AKBIYIK, Yaşar, **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Ankara, 1990.
- AKÇORA, Ergünöz, **Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları (1896-1916)**, İstanbul, 1994.
- AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara 1975.
- Aliye Divanı Harbi Örfisi**, (Der: Ayşe H. Aydın), İstanbul, 1993.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Ankara, 1987.
- AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İzmir, 1984.
- BELEDİ, Ali, **Suriye 1916-1946 et-Tariku'l-Hürriye**, Şam, 1988.
- CEMAL PAŞA, **Hatıralar**, (Der: Behçet Cemal), İstanbul, 1977.
- CLEVELAND, William I., **Batiya Karşı İslam Şekib Arslan'ın Mücadelesi**, (Çev: Selahattin Ayaz), İstanbul, 1991.
- DÖRDÜNCÜ ORDU, **Aliye Divan-ı Harbi Örfisinde Tedkik Olunan Mesail Hakkında İzahat**, İstanbul, 1332.
- EL-HAKİM, Yusuf, **Müzekerat-ı Safahat-ımin tarihi Suriye el- Hadise 1920-1958**, Beyrut, 1966.
- FROMKİN, David, **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 1993.
- GAZZİ, (Kamil el-Bali el-Halebi), **Kitabu Nehrü'z-Zeheb Fi Tarihi Haleb**, (Yay: Şevki Şas Mahmut Fahuri), C.3, Şam, 1993.
- HALİDİ, Mustafa –FERRUH, Ömer, **Misyonerler Eğitim ve Siyaset**, İstanbul, 1991.
- HOURANİ, A. H., **Syria and Lebanon**, London, 1946.
- HOURANİ, Albert, **Arap Halkları Tarihi**, (Çev: Yavuz Alagon), İstanbul, 1997.
- KHOURY, Philip S., **Syria and The French Mandate 1920-1945**, London, 1987.
- LONGRİGG, Stephan Hemsley, **Syria and Lebanon Under French Mandate**, Beyrut, 1958.
- MANSFIELD, Peter, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, (Çev: Nuran Ülken, İstanbul, 1975.
- MAOZ, Moshe, **Esad**, (Çev: Hakan Gündüz), İstanbul, 1991.
- ÖZÇELİK, İsmail, **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Urfa)**, Ankara, 1992.
- POİNT, V. de Saint, **La Verite Surla Syrie**, Fransa, 1929.
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1990**, Ankara, 1991.
- TAUBER, Eliezer, **The Formation of Modern Syria and Iraq**, İngiltere, 1995.
- TAVAKKALNA, M. Said, **Suriye ve Lübnan'da Fransa'nın İşi Ne?**, İstanbul, 1945.
- TAVAKKALNA, M. Said, **Tarihte Fransız Emperyalizmine Karşı Arap Nasyonalizmi General de Gaulle'un İddialarına Cevap**, İstanbul, 1945.
- TIBAWI, A. L., **A Modern History of Syria**, London, 1969.
- ZADEH, Nicola A., **Syria and Lebanon**, Newyork, 1957.
- ZEINE, N. Zeme, **Arap Turkish Relations and The Emergence of Arab Nationalism**, Beyrut, 1958.